

Marko Paşa

Türk basınında sansür ve baskı kavramları veya gazete kapatma ve gazeteci cezalandırma işlemleri neredeyse basının tarihi kadar eskidir. Saray hükümetinin yönetiminden memnun olmayan aydınların gazeteler aracılığıyla muhalif düşüncelerini daha etkili olarak dile getirmeye başlamasıyla basına sansür de Türk basın hayatına giriş yapacaktır. I. Meşrutiyet öncesi başlayan ve hükümete gazeteler hakkında kararlar verebilme yetkisi tanıyan 1867 tarihli Kararname-i Âli ile yasal düzenleme şeklini alan sansür uygulamaları, sonraki dönemlerde de siyasi gelişmelere bağlı olarak azalmış veya artmış ama bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Tek parti iktidarının II. Dünya Savaşı'ndan sonraya rast gelen dönemi, Türk siyasi hayatının ve basın tarihinin baş döndürücü canlılığına sahiptir. CHP'nin aşırı tutucu kanadı zayıflamış ve çok partili düzen geçilmiştir. Sert siyasi tartışmalar ve çekişmeler yaşanıyor, yıllardır birikmiş olan kızgınlıklar dile getiriliyor, bu hararetli günlerde basın da yerini alıyordu. Bu dönemde basın yayın organlarına ve gazetecilere yapılan baskı ve cezalandırma söz konusu olduğunda bunun en sertine, en sert şekilde muhalefet yapan Marko Paşa gazetesi maruz kalacaktır.

İlk sayısını çıkan gazetenin künyesine bakıldığında Marko Paşa yazısı ve vinyetin sol altında, yıl ve sayısı, orta kısımda Haftalık Siyasi Mizah Gazetesi yazısı ve sağ tarafta da gazetenin yayınlandığı tarih ve günün yer aldığı görülmektedir.

Siyasi mizah türünde yayınlanan ilk gazete olan Marko Paşa'nın yayın hayatına başlamasında Tan gazetesi matbaasına 4 Aralık 1945'te yapılan baskın doğrudan etkili olmuştur denilebilir. Çünkü hem Marko Paşa ismi ilk kez Tan gazetesinde kullanılmış hem de baskın sonrası gazetenin kapatılmasıyla Aziz Nesin ve Sabahattin Ali işsiz kalmışlardı. Yine aynı gün Rifat Ilgaz da hapisten çıkmıştı.

O dönemin basın hayatı ile ilgili yaşanan en önemli gelişmelerden biri de Matbuat Kanunu'nun hükümete gazete kapatma yetkisi veren 50. maddesinin 1946'da kaldırılmasıydı. Bu şekilde gerçekleşen bir rahatlama havasıyla çok sayıda dergi ve gazete yayınlanmaya başlar. Bu hava içinde basın hayatına girenlerden biri de Aziz Nesin ve Sabahattin Ali'nin çıkardığı Marko Paşa gazetesidir. Haftalık siyasi mizah gazetesi olarak ilk sayısını 25 Kasım 1946'da çıkaran Marko Paşa'daki eleştiri yazılarını Sabahattin Ali, Aziz Nesin ve Rifat Ilgaz kaleme alırken, karikatürleri ise Mustafa Uykusuz çizmekteydi.

Sabahattin Ali'nin imtiyaz sahipliğinde yayınlanmaya başlayan gazeteye adı verilen kişi ise Osmanlı tarihinde ünlü ve başarılı işlere imza atmış olan Apostolos oğlu Marko Pitsipios, nam-ı diğer Marko Paşa idi. 1851 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den mezun olan Marko Paşa, 1861 yılında hekimbaşı olarak saraya girmiş, 1870 yılında ise mezun olduğu Tıbbiye'nin başına getirilmişti. Yine kendisi Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin (Kızılay) kurucusu ve ilk başkanıdır. Meclis-i Ayan üyeliğine atanmasıyla da Osmanlı siyasi tarihine ismini yazdırmıştır. Kendisine gelen insanların dertlerini dinleme konusundaki hassasiyeti ve sabrı ile bilinen Marko Paşa bu özelliği nedeniyle halk arasında yaygın bir şekilde söylenmeye başlayan "git derdini Marko Paşa'ya anlat" cümlesi zaman içerisinde tüm Anadolu'ya yayılmıştı. Ayrıca

yaygınlaşan bu söz nedeniyle de gazetede “Marko Paşa Dert Dinliyor” köşesi yer almıştır. Böylesi bir köşenin varlığıyla Marko Paşa'nın halkın dertlerini dinleyen tutumuna gönderme yapılarak gazetenin de halkın dertlerinin dinleyen ve onlardan yana taraf olan yanına vurgu yapılmak istenmiş olsa gerektir. Ki gazetenin 7. sayısından itibaren okuyucu mektupları, güncel siyasi sorunlar ve halktan gelen gündelik şikâyetlere kadar birçok konunun yer aldığı bir köşe de yayınlanmaya başlamıştı.

İlk sayı için, çok okunmayacağı tahmin edilerek, sadece 6 bin adet basılmasına karar verilmiştir. Ancak bu, haftada bir kez yayınlanmasına karar verilmiş bir siyasi mizah gazetesi için hiç de az bir sayı değildir. Aziz Nesin Marko Paşa ilgili olarak kaleme aldığı 1975 tarihli yazısında, *bütün yasal ve yasadışı baskıların altında* olmasına rağmen 60 bin satarak Cumhuriyet'in tirajını ikiye katladığını belirtmektedir. Marko Paşa'nın satışı Türk basın tarihinde ayrı bir rakamsal öneme sahiptir. Çünkü ilk basımda küçümsenmeyecek bir çıkış yaptığı gibi zaten ömrü kısa olan gazete o dönem için rekor denilebilecek bir tiraja sahip olmuştur.

Gazetede yer alan yazıların imzasız olarak yayınlanması Marko Paşa'nın önemli özelliklerinden biri olarak göze çarpmaktadır. Bu imzasız yayın politikası nedeniyle hangi yazarın, hangi yazıyı kaleme aldığı bilinmiyor, her ne kadar yazıların tarzı bakımından kime ait olduğu tahmin edilebilse de bütün yazıların sorumluluğu gazetenin sahibi ve yazı işleri müdürü olarak Sabahattin Ali'nin üzerine kalıyordu. Bu husus aslında planlıydı denilebilir çünkü Aziz Nesin'in anlattığına göre Sabahattin Ali, başta anlaştıklarının aksine, gazetenin hem sahibi hem de yazı işleri sorumluluğunu üstlenmek istemişti. O'na göre çıkacak yazılarda bir suçlama yapıldığında en azından biri tutuklanırsa diğeri dışarıda kalıp yayın faaliyetlerini devam ettirebilirdi. Öte yandan Marko Paşa'da sadece Sabahattin Ali, Rifat Ilgaz ve Aziz Nesin'den oluşan üç kişilik bir yazar kadrosu mevcuttu. Bununla birlikte dönemin aydınlarının da gazeteye destek olmak için yazılar gönderdikleri bilinmektedir.

İktidara ve sisteme karşı sert eleştiriler yönelten Marko Paşa'nın varlığı büyük rahatsızlık yaratmış, TBMM'de bile konuşulan konulardan bir olmuştur. II. Dünya Savaşı nedeniyle yıllardır altışar aylık periyotlarla uzatılan sıkıyönetimi bir kez daha uzatmak isteyen iktidar bu isteğine gerekçe olarak daha henüz ikinci sayısı yayınlamış olan gazeteyi göstermiştir. Bir sonraki sayısı yayınlandığında da gazete sahibi Sabahattin Ali ve başlıca yazarı Aziz Nesin tutuklanmışlardı.

Adeta kendi başına bir muhalefet sözcüsü gibi bir işlev gören gazetenin duruşu ve uğradığı baskılar nedeniyle onu basacak bir matbaa bulmak bile sorun oluyor yani matbaalar gazeteyi basmaktan çekiniyorlardı. Gazetenin 7 Nisan 1947 tarihli 16. sayısında durumu kaleme alan Sabahattin Ali *“Markopaşa, meğer ne kadar büyük bir kuvvetmiş. Biz onlardan, onlar bizden korkuyor. Korku, dağları beklermiş, şimdi matbaaları bekliyor. Hiçbir matbaa Markopaşa'yı basmıyor”* diye yaşadıkları zorluklar hakkında ilk ağızdan bilgiler vermektedir.

19 Mayıs 1947 tarihli 22. sayısı hakkında açılan davalar nedeniyle gazete kapatılmış fakat kısa bir süre sonra, 26 Mayıs'ta, Merhum Paşa yayınlanmaya başlamış ve böylece Marko Paşa kadrosu burada bir araya gelmiştir. Kapatılmasından hemen sonra, Merhum Paşa adıyla yeni bir gazetenin kurulması, Marko Paşa kadrosunun gazetenin kapatılması ihtimalini göz önünde bulundurdukları ve hazırlıklı olduklarını göstermektedir. Ancak Marko Paşa'yı kapatanlar da hazırlıklı olacak ki Merhum Paşa yayımlandıktan iki gün sonra, Sabahattin Ali tutuklanmıştır. Böylece 8 Eylül 1947'de Malûm Paşa'yı yayınlayana kadar Marko Paşa'nın kadrosu yayın faaliyetlerine ara vermiştir.

Marko Paşa'nın kapanmasının hemen akabinde Marko Paşa taklitçiliği başlamış ve “paşa” unvanıyla gazeteler

yayınlanmıştır. Bu taklitçilik karmaşasında bir yanda Merhum Paşa ve Marko Paşa yayınlanırken diğer yandan da Lalapaşa, Cerrahpaşa gibi isimler taşıyan ve şekilsel olarak Marko Paşa'yı taklit eden gazetelerin yayınlandığı görülmektedir. Bu taklitçilik ve neden olduğu karmaşadan rahatsız olan Sabahattin Ali 25 Kasım 1947'de farklı bir isimle yeni bir gazete yayınlamaya başlamıştır. Artık Marko Paşa okuyucusunun gazetesi Alibaba (*Kırk Haramilere Karşı Alibaba*) olmuştur. Ancak, dili ve mizah anlayışı ile Marko Paşa'yı aratmayan Alibaba'ya da hemen dava açılmıştı. Sabahattin Ali yeniden tutuklanmış ve baskılar karşısında direnemeyen gazete 16 Aralık 1947 tarihli dördüncü sayısıyla birlikte kapanmıştır. Bu kapanma, Marko Paşa'nın ilk dönem perdesinin de kapanması anlamına gelmektedir. Marko Paşa'nın yayın hayatına başlamasından Alibaba'nın kapanmasına kadar geçen 386 günde Marko Paşa, 23, Merhum Paşa dört, Malûm Paşa beş ve Alibaba dört sayı yayınlanabilmiştir. Geçen süreye bakıldığında yayınlanmış olması gereken gazete sayısı 55 iken baskılar ve çeşitli engeller nedeniyle ancak 36 sayı yayınlanabilmişti.

Bu süreçten sonra Marko Paşa'nın kadrosu dağılacaktır. Sabahattin Ali cezaevinden çıktıktan sonra, kendisi için ölüm yolculuğu denilebilecek olan, yurt dışına gitme hazırlığına girerken Aziz Nesin de Truman Doktrini'ni eleştirdiği bir broşür nedeniyle Bursa'ya sürgüne gönderilmiştir. Rifat Ilgaz'a gelince O da tüberküloz hastalığı nedeniyle sağlık sorunları yaşamakta ve tedavi görmekteydi.

Yayınlara uzun süre ara vermiş olan Marko Paşa, Aziz Nesin'in sürgünden dönmesiyle 29 Ekim 1948'de yayın hayatının ikinci dönemine başlamıştır. Ama bu sefer dikkat çekici bir değişiklik vardır. İlk dönemde logo altında bulunan "Haftalık Siyasi Mizah Gazetesi" yerine "siyasi" kelimesi çıkarılmış olarak "Haftalık Mizah Gazetesi" yazısı yer almıştır. Bu baskıyı yumuşatmaya yönelik bir önlem olarak algılanabilir ancak işe yaramayacaktır. Marko Paşa'nın dördüncü ve beşinci sayıları polis tarafından toplatılmıştır. 8 Aralık 1948 tarihli Bakanlar Kurulu Kararıyla gerçekleşen toplatma kararının gerekçesi ise yurt dışındaki kimi önemsiz ve sıradan gelişmeler karşısında hükümetin ilgisini mizahi bir dille eleştiren 26 Kasım tarihli *Pamuk Prenses doğurdu ve "krallar işi azıttılar"* başlıklı yazılardır. Bu yazılardan dolayı olay Türkiye sınırlarını aşarak üç ülkeyi daha rahatsız etmişti. Gazetede yazılarla devlet başkanlarına hakaret edildiğini iddia eden Mısır, İran ve İngiltere elçilikleri Rifat Ilgaz ve Aziz Nesin'e dava açmışlardır. Bu rahatsızlık nedeniyle çıkarılan toplatma kararı gazetenin 10 Aralık 1948 tarihli 7. sayısında eleştirilmiş, Marko Paşa logosunun üst kısmına "*Toplatılmadığı zamanlarda çıkar siyasi mizah gazetesi*" yazısı eklenmiştir. Arkasından 30 Ocak 1949 tarihli sayıda söz konusu yazı "*Fırsat bulabildiği zamanlarda çıkar siyasi mizah gazetesi*" olarak değiştirilmiş ve bu sayı da yayınlanmasından iki saat sonra toplatılmıştır. Görüldüğü üzere gazete bu dönemde de davalarla ve baskılarla karşı karşıya gelmiş, gazetenin ikinci döneminde sahipliği ve yazı işleri müdürlüğünü üstlenmiş olan Rifat Ilgaz ise tutuklanmış, böylece Marko Paşa'nın yayın hayatı bir kez daha sonlanmıştı. 29 Ekim 1948-14 Şubat 1949 tarihleri arasını kapsayan ikinci dönemde gazete 16 sayı yayınlatabilmiş, bunların 8'i de toplatılmıştı.

Bir buçuk ay aradan sonra Aziz Nesin 1 Nisan 1949'da gazeteyi yeniden yayınlamaya başlamıştı. Bu da Marko Paşa'nın üçüncü yayınlanma dönemi olacaktır. Ancak üçüncü kez yayın hayatına hazırlanan Marko Paşa daha basım aşamasındayken toplatılmış, 14 Nisan 1949 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla da gazeteye dağıtım yasağı gelmiş, böylece Marko Paşa yayın hayatına son vermiştir.

Marko Paşa için yeni kurulmuş olan Cumhuriyetin bekası adına siyasi eleştiri yapmayan ve bu nedenle keskin tarafı uzun süre adeta kış uykusunda kalan mizah ve mizahçıların patlamasıdır denilebilir. Gerçekten de Marko Paşa mizahçı yanı ve mücadelesi ile yayınlandığı dönemde adından söz ettiren, şimşekleri üzerine çeken ve yöneticileri rahatsız eden oldukça etkili bir gazetedir. Bu nedenle gazeteyi çıkaranlar sürekli olarak davalarla karşı karşıya kalarak

cezalandırılırken gazete de dönemin CHP iktidarı tarafından sürekli toplatılmış ve kapatılmaya çalışılmıştır. Bir taraftan bunlar yapılırken diğer taraftan da gazete ve çalışanları çeşitli siyasi grupların boy hedefi haline getirilmişti.

Mizahi bir dille hükümeti eleştiren Marko Paşa kendisine karşı yapılan baskılar veya yasaklamalar karşısında yine mizahçı kimliğini konuşturuyor, gazetenin başlığının altında buna güzel örnekler sunan tanıtım yazılarına yer veriyordu. “*Ne gün fırsat bulursa o gün çıkar. Çıktığı gün 8 ile 9 arası satılır. 9 da toplanmaya başlar. Toplatılmadığı zamanlarda çıkar, Ankara ve Samsun’dan başka dünyanın her yerinde satılır*” bunlardan bazılarıydı.

Marko Paşa’yı bir taraftan Cumhuriyet dönemi mizahının miladı sayarken bir taraftan da çok partili yaşama geçişin ve tek parti yönetimine muhalif olmanın da sembolü şeklinde betimlenmek yerinde bir tespittir. Gerçekten de gazete yayın hayatına başlar başlamaz iktidarda bulunan CHP’ye karşı o zamana kadar görülmemiş sertlikte muhalefet yapmaya başlamıştır. Bu muhalif çizgisini ortaya koyan yazılarda halkın kolay anlayacağı sade bir dil kullanması ve yazıda anlatılan kişilerle alaycı bir dille konuşması gazetenin çok taraftar toplamasına hizmet etmiştir. Yukarıda da bahsedildiği gibi yayınlandıktan sonra yaklaşık bir ay gibi kısa bir sürede tirajının 60.000’e ulaşması dönemi için büyük bir rekordur. Çünkü dönemin kentsel nüfus miktarı, gazete dağıtım koşulları ve okuma yazma oranı düşünüldüğünde bu büyük başarıyı anlamlandırmak daha kolay olacaktır.

İkinci Dünya Savaşı bittikten bir yıl sonra yayınlanmaya başlayan Marko Paşa, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar ve siyasi durumuyla ilgili cesur yazılar kaleme almıştır. Bir taraftan yabancı sermaye ve Amerika karşıtlığı, kötü ekonomik şartlar nedeniyle artan karaborsacılık ve yoksulluk gibi konular üzerinde durulurken diğer taraftan da ülkenin Atatürk’ün bağımsızlık anlayışından giderek saptığına yönelik eleştirilere yer verilmiştir. Hükümetin bu eleştiriler karşısındaki tutumuna dair çeşitli tarihlerde Marko Paşa’da yazılar kaleme alan Sabahattin Ali, ülkenin Atatürk’ün çizdiği yoldan ayrılmaması adına O’nun bağımsızlık anlayışını savunduklarını, bu nedenle yine Atatürk’ün kurduğu parti tarafından gazete ve çalışanlarının baskıya maruz bırakıldıklarına dikkat çekmekteydi. Açık şekilde kendisini emperyalizmin aleyhinde bir çizgide ifade eden Marko Paşa gazetesi, emperyalizme karşı verilmiş olan Kurtuluş Savaşı ve Atatürk devrimlerinin önemine vurgu yapıyor ancak Atatürk’ün ölümünden sonra iktidarın emperyalizme hizmet eden bir anlayışla ülkeyi yönettiği şeklindeki eleştirilerde yoğunlaşıyordu. Gerçekten de Marko Paşa Cumhuriyet rejimi, devrimler ve Atatürkçülük dışındaki bütün konularda yönetimi eleştirmekteydi. Atatürk devrim ve ilkelerine bağlı bir yayın politikası izleyen Marko Paşa, çağdaş eğitim politikaları ile yakından ilgileniyor, laik eğitim düzenine karşı atılan her adıma açıkça muhalefet ediyordu. Bu çizgisi ve bahsedilen mücadelesi göz önünde tutulduğunda, Marko Paşa’nın Türk basınında muhalif duruşun artmasına ve güçlenmesine büyük etkisi olduğu söylenebilir. Çünkü Marko Paşa tek parti yönetimine ilk karşı duruşun da simgesi olmuştur. En zor dönemde toplumsal eleştirileri yazmaktan çekinmeyen Marko Paşa gazetesi bu yanlarıyla Türk mizah geleneğinde haklı ve bir saygın bir şöhrete sahip olmuştur.

Marko Paşa’nın kapatılmasından sonra farklı isimler altında gazeteler çıkarılmış ancak bunlar da iktidarın baskısıyla mücadele edememiş ve kısa ömürlü olmuşlardır. Bunlardan 29 Nisan 1949’da çıkarılan *Yedi-Sekiz Paşa*, ancak 4 sayı çıkabilmiş ve gazete 20 Mayıs’ta kapatılmıştır. Orhan Erkip yönetiminde, 7 Ocak 1949’da yayın hayatına başlamış olan *Hür Marko Paşa* da 12 Eylül 1949’da kapatılmıştı. İlk sayısı 24 Haziran 1949’da yayınlanan *Bizim Paşa* ise ancak 3 sayı yayınlanabilmiştir. Aziz Nesin tarafından 23 Nisan 1950’de ilk sayısı yayınlanan *Medet!* de logosunun altında “*Marko Paşa, Merhumpaşa, Malûmpaşa, Ali Baba, Yedisekiz Hasan Paşa, Öküz Mehmet Paşa gazetelerinin devamıdır*” yazısı ile Marko Paşa soyundan geldiğini açıkça ifade edilen bir diğer gazete olmuştur.

Erdal TAŞBAŞ

KAYNAKÇA

ALİ, Sabahattin, **Markopaşa Yazıları ve Ötekiler**, Hazırlayan: Hikmet Altınkaynak, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020.

ANAÇ, Despina, **Marko Paşa (Pitsipios)**, Türk Kızılay Yayınları, İstanbul 2019.

ARIK, Bilal, "Karikatür Tarihimizde Önemli Bir Dönemeç: Marko Paşa Gazetesi", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 1(12), 2002, s. 237-253.

AYDIN, Emre, "Unutulan Gazete: Marko Paşa", **Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (UTAD)**, 5(1), 2021, s. 24-45.

Aziz Nesin, Bütün Kitapları, Karacan Yayınları, 1981.

CANTEK, Levent, **Markopaşa**, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

KORKMAZ, Dilan, **Markopaşa (1946-1950) 'Halk İçin' Emperyalizme Karşı Siyasi Mizah Gazetesi**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara 2021.

SAYDUR, Mehmet, **Markopaşa Gerçeği**, Çınar Yayınları İstanbul 2013.

TOPUZ, Hıfzı, **Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.

Fotoğraf : <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/markopasa-yazilari-ve-otekiler-1852543> (erişim tarihi 05.05.2022)

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/marko-pasa/?pdf=4970> adresinden erişilmiştir